

SOVET ITTIFOQI DAVRIDA ISLOMGA VA ISLOMIY TA'LIMGA BO'LGAN MUNOSABAT

Ergasheva Muslima Ravshan qizi

Toshkent islom instituti 4-kurs talabasi

1920-yil oxiriga kelib sobiq Rossiya imperiyasining barcha musulmon hududlarida sovet hokimiyati o'rnatildi. Shuning uchun, Rossiya imperiyasining barcha musulmon xalqlari 70 yildan ortiq, 1991 yilgacha uzluksiz ateistik sovet tuzumi hukmronligi ostida bo'ldilar.

Sovet hukumati bilan islom o'rtasidagi munosabatlar to'rt bosqichdan o'tdi. Birinchi bosqichda (1917-1928) markaziy sovet hokimiyati din peshvolaridan foydalanib, inqilobni Sharq mamlakatlariga olib chiqishga harakat qildi. Ikkinchi bosqichda (1929 yildan) Sovet hukumati Islom bilan (shuningdek, boshqa konfessiyalar bilan) qattiq kurash olib bordi, bu davrda masjidning aksariyati vayron qilindi va din peshvolarining katta qismi qatag'on qilindi .. Uchinchi bosqich (1944-1989) din peshvolarini yo'q qilishning to'xtatilishi va sovet hokimiyati tomonidan to'liq nazorat qilinadigan to'rtta musulmonlar diniy boshqarmasining tashkil etilishi bilan tavsiflanadi. Urushdan keyingi qisqa davrdan so'ng yangi masjidlar qurish va musulmonlar o'quv yurtlarini ochish taqiqlandi. Xrushchevning dinga qarshi kampaniyasi hukumatda ilgari ochilgan masjidning bir qismini yopdi, SSSRda joylashgan musulmonlarning muqaddas joylariga ziyorat qilishni taqiqladi. To'rtinchi bosqich (1989-1991) hokimiyat tomonidan zulmning zaiflashishi, masjidning ommaviy qurilishining boshlanishi, shuningdek, xorijdagi dindoshlar bilan doimiy aloqalar o'rnatilishi.

1945-yilda Buxoroda SSSRda o'sha davrdagi yagona rasman faoliyat ko'rsatayotgan Mir-Arab madrasasi ochilib, unda 1980-yilgacha nafaqat O'rta Osiyo respublikalaridan, balki Tatariston, Volga, Shimoliy Kavkaz, Ozarbayjon va Boshqirdistondan ham mamlakatning juda ko'p musulmon ulamolari tahsil olishgan. O'quv dasturi an'anaviy talablar asosida tuzilgan bo'lib, unda arab tili, Qur'oni karim, hadis, fiqh, islom tarixi, aqidalar aqidalari o'rganilgan bo'lsa, ular bilan birga majburiy umumta'lim fanlari: rus tili, tarix, ijtimoiy fanlar ham o'rganilgan. 1971-yilda Toshkentda yana bir oliy musulmon diniy muassasasi – Islom instituti ochildi. Bu o'sha paytdagi Markaziy Osiyo muftiysi Ziyuddin Boboxonovning faol faoliyati tufayli tashkil etilgan, lekin tegishli davlat tashkilotlarining qattiq nazorati ostida bo'lgan.

Urushdan keyingi SSSRda madrasaning tiklanishi SSSR Xalq Komissarlari Sovetining 1945-yil 10-oktabrdagi "Buxoro va Toshkentda madrasalar tashkil etish to'g'risida"gi 14808-sonli qarori va Kengash qarori bilan boshlandi. O'zbekiston SSR Xalq Komissarlarining 1945-yil 29-noyabrdagi 212-sonli qarori asosida "O'rta Osiyo va Qozog'iston diniy boshqarmasiga ikkita diniy maktab ochishga ruxsat berish to'g'risida" . Ushbu hujjatlar asosida O'zbekiston SSRda 1946 yilda SADUM

qoshida Mir-Arab madrasasi ochildi. Aslida bu 1920-yillarda sovet hokimiyati tomonidan yopilgan madrasaning qayta tiklanishi edi. 1947 yil 1 iyunda I. V. Polyanskiyning ma'lumotlariga ko'ra, unda 26 talaba va 3 o'qituvchi bo'lgan. Ilmiy adabiyotlarda madrasaning turli nomlari bor. Rifkat Rafiqovga 1989-yilda berilgan 67-sonli o'qishni tugatganligi to'g'risidagi guvohnomaga ko'ra, madrasa "Mir-Arab" deb nomlangan.

Mir-Arab madrasasida o'qish muddati 9 yil bo'lib, u ikki bosqichga bo'lingan. O'quv dasturi Din ishlari bo'yicha kengash bilan kelishilgan va uch qismga bo'lingan:

- Diniy fanlar (tajvid, hadis, islom tarixi va boshqalar). O'qish vaqtining taxminan 30% ularga bag'ishlangan;

- Dunyoviy fanlar (SSSR xalqlari tarixi, SSSR Konstitutsiyasi, rus tili, jismoniy tarbiya va boshqalar);

- Murakkab xarakterdagi mavzular (arab va fors tillari va boshqalar).

O'rta dunyoviy ma'lumotga ega bo'lgan abituriyentlar uchun o'qish muddati 4 yil edi.

Madrasa talabalari oyiga 35 rubl (1962 yil uchun) stipendiya va kiyim-kechak olib, madrasa hisobidan haftada bir marta kinoteatrga borib, madrasa yotoqxonasida yashaganlar. Talabalar soni kam edi. 1963 yilda 40 kishi, 1982 yilda 86 kishi. Madrasani bitirish har yili bo'lmagan.

Madrasaga talabalar yuborgan musulmonlarning ma'naviyat idoralari ba'zan ularning o'qishi uchun o'zlari to'lagan (1963 yilda yiliga 500-600 rubl edi), bundan tashqari, SADUM o'quv muassasasi faoliyati uchun pul ajratgan.

Sovet davrida SSSRning Yevropa qismi va Sibir musulmonlari diniy boshqarmasining so'nggi raisi Talgat Tadjuddin va Checheniston Respublikasining bo'lajak muftiysi Axmat Qodirov Sovet davrida Mir-Arabda tahsil olgan. Madrasa sunniy edi, lekin u yerda shialar ham tahsil olgan. Mir-arab bitiruvchilaridan biri keyinchalik Zaqafqaziya musulmonlari diniy boshqarmasini boshqargan shia Oллоhshukur Poshozoda edi.

Mir-Arab talabalari orasida chet elliklar ham bor edi. Birinchi chet ellik talaba Xitoy fuqarosi Abduqodir Aminov edi.

Urushdan keyingi SSSRda ikkinchi madrasa – Baroqxon juda qiyinchilik bilan ochildi va uzoq davom etmadi. Baroqxon madrasasi 1956-yil 1-noyabrda ish boshlagan va madrasa binosi avariya holatida bo'lgani uchun rasmiy versiyaga ko'ra 1961-yil 1-mayda hokimiyat tomonidan yopilgan.

Shunday qilib, SSSRda faqat bitta madrasa qolgan. Ba'zi yillarda hatto qabul o'tkazmagan. Misol uchun, 1969-1970-o'quv yilida Mir-Arabda hech qanday qabul bo'lmagan. "Mir-Arab"ni tugatgandan so'ng Toshkent islom institutida, keyin esa xorijda o'qishni davom ettirish mumkin edi. Albatta, barcha bitiruvchilar chet elga yuborilmagan. SADUM talabalarni SSSRga do'st bo'lgan Misr, Liviya, Suriya, Iordaniya va Sudanning diniy ta'lim muassasalariga o'qishga yubordi. Bunday talabalar kam edi. 1940-1960 yillarda bunday odamlar atigi 10 ta edi. Chet elga

o'qishga yuborilganlar orasida Shamsiddinxon Boboxonov, Axmat Qodirov, Talgat Tojuddinov va boshqa sovet musulmonlari yetakchilari ham bor edi.

1989-yilda SSSRning Yevropa qismi va Sibir musulmonlari diniy idorasi musulmonlar uchun diniy kurslar ochishga muvaffaq bo'ldi. O'sha yilning sentyabr oyida Zaqafqaziya musulmonlari diniy boshqarmasi tomonidan urushdan keyingi Bokuda birinchi madrasa ochildi.

1945-1947 yillarda Zaqafqaziya musulmonlari diniy boshqarmasi rahbarlari o'z madrasalarini tashkil etish uchun ruxsat so'rab hokimiyatga murojaat qilgan. 1947-yil 30-dekabrda I.V.Stalin SSSR Vazirlar Sovetining 19447-sonli buyrug'ini imzoladi, unga ko'ra Bokuda 40 nafardan ko'p bo'lmagan talabalar uchun madrasa ochishga ruxsat berildi. 1948 yil 12 yanvarda I. V. Polyanskiy Din ishlari bo'yicha kengash komissariga Bokuda 40 nafardan ko'p bo'lmagan talaba uchun madrasa ochish, faqat 18 yoshga to'lgan va faqat Zaqafqaziyadan kelgan shaxslarni qabul qilish to'g'risida topshiriq berdi. Biroq Ozarbayjon hukumati madrasani hech qachon ochmagan. O'shanda Bokuda madrasa yo'q edi.

Bilimli din peshvolariga ehtiyoj juda katta edi. Masalan, 1990 yilda 857 nafar imom va muazzindan atigi 21 nafari oliy ma'lumotga ega edi. Ko'pgina ruhoniylarning diniy ma'lumoti yo'q edi. 1989-yilda Bokuda madrasa ochilib, 1991-yilda institutga aylantirilgach, vaziyat o'zgardi.

Davlatning islomga nisbatan burilish nuqtasi 1989-yil bo'ldi. Shu yilning dekabr oyida bir vaqtning o'zida ikkita yubiley - Rossiyaning Evropa qismi va Sibir musulmonlari diniy boshqarmasining 200 yilligi va Volga va Ural bo'ylari aholisi tomonidan islom dinini qabul qilganining 1100 yilligi nishonlandi. Yubileylar sharafiga 50 ming nusxa Qur'on va boshqa diniy adabiyotlarni chiqarishga ruxsat berildi, bayramlar Ufa, Qozon, Leningrad va Moskvada o'tkazildi, ularga 28 mamlakatdan 70 dan ortiq xorijiy mehmonlar tashrif buyurishdi.

1989-1991-yillarda SSSRga chet eldan musulmon adabiyoti oqimi kirib keldi. Musulmonlar diniy idoralari ustidan davlat nazorati keskin zaiflashdi. Masjidlarning ommaviy ochilishi boshlandi, musulmonlarning bayramlarida ommaviy yurishlarga ruxsat berildi. Masalan, Ozarbayjonda 1991-yildan boshlab Ashuro bayramini ommaviy nishonlashga ruxsat berilgan.

Boshqird ASSR Oliy Kengashi Prezidiumining 1991-yil 11-apreldagi farmoni bilan o'sha yilning 16-aprel kuni respublikada "Musulmonlarning Ramazon hayiti kuni" deb e'lon qilindi.